

PESEMSKI KRIŽEV POT SODOBNIH SLOVENSКИH PESNIKOV

S pobožnostjo križevega pota, ki je bila izoblikovana v prvi polovici 18. stoletja in je dokončno obliko dobila 1731, ko je število in vsebino postaj določil papež Klemen XII., so še dandanes poleg likovnih križevih potov povezane številne knjižne izdaje proznih besedil, namenjenih individualnemu branju ali skupinski molitvi. Motivika štirinajstih postaj križevega pota pa je od leta 1730, ko je frančiškan Ahacij Stržinar napisal prvi slovenski pesemski križev pot, vedno znova tudi spodbuda za pesemski izraz v teh svojevrstnih cikličnih pesnitvah. Sodobni pisci pesemskih križevih potov so bolj ali manj uveljavljeni slovenski pesniki – v nadaljevanju bom primerjala dela Stanka Vuka, Vide Taufer, Ljubke Šorli, Vladimirja Kosa, Gregorja Zafošnika, Stanka Janežiča, Daneta Zajca, Berte Golob, Cirila Berglesa, Milice Sturm, Leona Oblaka in Mateja Krevsa –, ki ob povzemanju motivov posameznih postaj izražajo svojo versko, duhovno izpoved.

Pesnik in pisatelj Stanko Vuk (1912–1944) je avtor najstarejšega med obravnavanimi križevimi poti, ki pa je le delno ohranjen; z upoštevanjem dveh, v zasebnem pismu ohranjenih postaj, mu sicer manjka le deveta postaja. Leta 1936 ga je poslal *Domu in svetu* ter *Mladiki* in ga je želel izdati tudi knjižno s Černigojevimi lesorezi, vendar je bil deloma objavljen šele leta 1940 v *Pratiki* založbe Sigma v Gorici. V zagovor na očitke Franceta Vodnika o neizdelanosti oz. premajhni poduhovljenosti tega križevega pota, je Vuk razkril, da ga je po zgledu srednjeveškega pesnika Villona in Krleževih *Balad Petrice Kerempuha* napisal »za kmete in čevljarje«, zato se je v njem namenoma izražal stvarno, tudi ljudsko. *Križev pot* pesnice Vide Taufer (1903–1966) je iz leta 1941 in je pravzaprav besedilna spremljava slikam Fortunata Berganta iz Bazilike v Stični. *Križev pot prosečih* pesnika, duhovnika in misijonarja Vladimirja Kosa (r. 1924) je nastal iz sočutja do slovenskih beguncev po 2. svetovni vojni in je v Buenos Airesu izšel že leta 1955, pri nas pa šele leta 1999. *Križev pot v sonetih* duhovnika in skladatelja Gregorja Zafošnika (1902–1994) je iz leta 1972. *Križev pot* Ljubke Šorli (1910–1993) je izšel ob prvi obletnici njene smrti leta 1994 in ponovno 2008, napisan pa je bil že leta 1979 ob blagoslovitvi križevega pota slikarja Tomaža Perka za tolminsko cerkev. *Via dolorosa* pesnika in prevajalca Cirila Berglesa (1934–2013) je z risbami Mateja Metlikoviča izšla leta 1996. *Križev pot*

enega najzanimivejših sodobnih slovenskih pesnikov Daneta Zajca (1929–2005) je bil objavljen leta 2001 v *Novi reviji* z avtorjevim spremnim razmišljanjem *Ecce homo*, nato pa oboje še knjižno leta 2004 ob reprodukcijah likovnega križevega pota Alekse Ivanc Olivieri. Leta 1999 je izšel *Križev pot – pesem in jok* pesnika, duhovnika in profesorja Stanka Janežiča (1920–2010). Med novejšimi pesemskimi križevimi poti sta deli učiteljice, knjižničarke, lektorice in literarne ustvarjalke Berte Golob (r. 1932) *Z Gospodom na križevem potu* iz leta 2000 in *Via crucis* iz leta 2004 avtorice Milice Šturm (tudi Sturm, r. 1939), pravnice, ki pesmi in kratko prozo intenzivno objavlja od leta 2001. *Pasijon Mengore* pesnika in univerzitetnega profesorja Leona Oblaka (r. 1966) je nastal leta 2010 ob postavitvi novih mozaikov patra Marka Rupnika v križevem potu na Mengore (ti so v knjigi reproducirani) in je oblikovan kot sonetni venec. Pravzaprav je čudno, da ni več križevpotnih sonetnih vencev, saj imata obe obliki skupno število 14: 14 je sonetov v renesančni pesemski obliki, 14 je tudi postaj križevega pota. Obliko sonetnega venca, vendar z moderniziranimi soneti z metrično prostimi in precej krajšimi verzi od tradicionalnih jambskih enajstercev, z nedoslednim rimanjem ali nekaterimi asonancami, ima tudi križev pot z arhaiziranim naslovom *Pasijon inu smert Nashiga Gospuda Iesusa Christusa* (prvič objavljen v reviji *Srp* leta 2014) Mateja Krevsa (r. 1977), ki v literarnih revijah in pesniških spletnih portalih pesmi objavlja od leta 1997. Krevs za prvi in zadnji verz posameznih sonetov (za t. i. kateni) križevega pota uporabi izbrane verze Škofjeloškega pasijona. Avtorjeva odločitev za vključitev teh verzov v starološkem narečju (ob tem pa še drugih palimpsestnih ostalin, na primer zelo opaznih, a vendar v novo besedilo všitih citatov Prešernovih verzov) nima le postmodernističnih slogovnih učinkov, temveč opozarja tudi na živo tradicijo krščanskega verskega izraza.

V obravnavanih pesemskih križevih potih je za vsako postajo zapisana ena pesem. Izjemi sta Janežičev, kjer je dogajanje strnjeno na samo osem postaj, in Berglesov, kjer nekatere postaje vključujejo dve ali celo tri pesmi. Postajam so pesniki po zgledu obrednih besedil večinoma dodali tudi uvodna besedila, katerih namen je pojasniti smisel Kristusovega trpljenja za vernike, in sklepna besedila, ki opozorijo na pomen Kristusovega posmrtnega vstajenja. Izjema je križev pot Milice Šturm, ki namesto uvodne pesmi kot moto navaja citat iz Janezovega evangelija s Kristusovo poslanico o medsebojni ljubezni (»Ljubite se med seboj! / kakor sem vas jaz ljubil«), zaključni vstajenski motiv pa vključi kar v zadnjo, štirinajsto pesem. Berglesova uvodna Molitev na vrtu je podoživljanje Kristusovega duševnega stanja ob slutnji smrti, katere odrešenjski namen izraža šele I. postaja. Brez uvodne pesmi sta Oblakov in Krevsov sonetni venec, kot sklepni pa učinkuje za to obliko značilni petnajsti sonet Magistrale, v katerem se ponovijo že prej dvakrat navedeni verzi. Pri Krevsu se vstajenski motiv pojavi že na začetku X. postaje kot

argument za odrešitev vernikovih grehov: »Sojih grehov hudih / bo odrešen vsak kristjan, / saj se Kristus tretji dan / je od mrtvih zbudil.« Prava izjema je pravzaprav le Dane Zajc, ki v štirinajstih pesmih obravnava samo predpisano motiviko brez njenega uokvirjanja in zato pri njem tudi ni krščanske interpretacije pomena Kristusove smrti.

Pomen uvodne pesmi (le pri Ljubki Šorli sta v tej vlogi kar dve pesmi) je v večini izbranih primerov tudi, da se bralec na različne načine vključi v pesemsko zgodbo oz. pobožnost. Najpogostejši način je uporaba prve osebe množine pri glagolih in zaimkih, kar vključi bralca v versko skupnost s skupnimi načeli in vrednotami. V sonetnem vencu Leona Oblaka vlogo uvoda opravi prva kitica I. postaje, ki se glasi: »Presveta pot, ki pelje v odrešenje, / pot milosti, miru in odpuščanja, / naj Kristus s svojim zgledom darovanja / navdahne tudi nas za spokorjenje.« Tako že na začetku jasno in zgoščeno pojasni namen bralske poti in vlogo Kristusa kot daritvene žrtve, ki naj vpliva na vernikovo zavest o lastni grešnosti in na njegovo moralno spreminjanje.

Prva pesem Ljubke Šorli z naslovom Zadnja večerja se konča z verzi: »O Jezus, uči nas ljubiti, / v imenu Tvojem odpustiti! // 'Oče, ako je mogoče ...'«, torej s prošnjo (v imenu krščanske skupnosti) za sposobnost nelahke odpuščajoče ljubezni, ki je glede na avtoričino življenjsko izkušnjo, saj so ji italijanski fašisti ubili moža, glasbenika Lojzeta Bratuža, mučili pa tudi njo, za avtorico nedvomno ključna vrednota. Kos v skupnem imenu (v pesmi Vstop) tako kot Šorlijeva prosi Kristusa za ljubezen, pravzaprav za čustveno odprtost, ki naj omogoči dojemanje in izražanje ljubezni: »Razruši naših src ozkost, / da skozi svet te spremljamo / v ljubezen!«.

S tem oba avtorja že na samem začetku izpostavita pozitivno vrednoto ljubezni, tisto ključno idejo krščanstva, na katero opozarja tudi biblijski citat v motu pri Milici Šturm. Drugo, na neki način zrcalno prošnjo izraža Zafošnik (v pesmi Priprava), ki prosi za spoznanje »hudobije greha«, torej za prepoznavanje in nato seveda tudi odpravljanje napačnih vrednot. Tudi Golobova v uvodni pesmi postavlja v ospredje greh, ob tem pa še njegovo dogmatično posledico, to so »zapahnjena« vrata v raj.

Drugačen način prvega stika z bralcem uporabijo Vida Taufer, Stanko Janežič in Stanko Vuk. Prva dva bralca nagovorita in ga šele vabita k pobožnosti križevega pota. Če je za Janežiča cilj poti že v uvodni pesmi (Povabilo) jasen in izven slehernega dvoma: pot vodi v »luč nebeške gloriije«, zahteva Tauferjeva v uvodni pesmi od popotnika oz. bralca, da »dejanja svoja sodi«, torej aktivno moralno samorefleksijo, ki šele lahko človeka pripelje na pravičnejšo pot. Stanko Vuk, ki ima za cilj križevpotne pobožnosti zbližanje s Kristusom, za prvi nagovor uporabi nepričakovano besedo, nagovarja namreč »pajdaše«, kar je kot celotni križev pot

potrebno brati pesniško večpomensko, z aludiranjem na okoliščine tedanjega fašističnega preganjanja Slovencev.

Kot že rečeno, zaključne pesmi v križevih potih večinoma opozarjajo na pomen vstajenja kot osmislitve Kristusovega trpljenja in smrti, kar ima za vernike dva pomena: najprej je to možnost večnega posmrtnega življenja ali »večno sonce«, kot pravi Oblak že ob zaključku 14. soneta in to na neki način ponovi še v zaključnem Magistralu: »Iz smrti se rodilo bo življenje«. Tudi Magistrale pri Mateju Krevsu, ki ga tvori montaža izbranih verzov Škofjeloškega pasijona, se zaključuje z upanjem v večno življenje in »platz per Bugi«. Ta vera pa, kot pravi Šorlijeva, opogumlja tudi za premagovanje zemeljskih tegob in žalosti, prinaša zaupanje v Kristusovo moč (Vuk), upanje (Golob). Drugo spoznanje pa je zavest o božjem klicu (Bergles) in božji ljubezni (Kos, Golob, Šturm, Krevs) oziroma neskončni dobroti (Oblak), ki prav tako prinaša mir in tolažbo človeškim »ranam« (Taufer). Nekoliko izven takega doživljanja božje ljubezni je Kosova prošnja Kristusu: »Napolni um in strast krvi«. Kristusovega vpliva torej v zaključku križevega pota ne povezuje le z blaženjem (nujnega) človeškega trpljenja, ampak predvsem z duhovno osmislitvijo človeškega razumsko-čutnega življenja.

Ker je snov križevega pota znana, pesmi pa kratke, pesemska besedila večinoma ne navajajo veliko konkretnih motivnih sestavin posameznih postaj, pač pa je več refleksivne, interpretativne vsebine, konkretno gradivo pa ima predvsem vlogo zburjanja bralskega sočutja in vživljanja v Kristusov položaj.

Skoraj vse »postaje« obravnavanih križevih potov so komponirane notranje in deloma tudi zunanje dvodelno (razen pri Milici Šturm, Danetu Zajcu, Cirilu Berglesu in Mateju Krevsu, ki se je dvodelnosti soneta izognil z ukinitvijo kitične členjenosti), s čimer avtorji ločijo začetno poročilo o križevpotnem dogajanju, ki ga sicer deloma že sproti tudi versko interpretirajo, od sklepne misli posamezne pesmi.

Med obravnavanimi križevimi poti je posebnost Kosov, ki sploh ne obnavlja prizorov posameznih postaj, ampak vse pesmi – ki so sicer haikujevske kratke, saj jih tvorijo le po trije verzi – začena z istim vzkličnim nagovorom »O, Jezus!«, nato pa Kristusa variantno označi, in sicer tako, da se z oznako naveže na osrednji motiv posamezne postaje, hkrati pa s to oznako Kristusu pripiše spodbudno vlogo za določeno, s čustvenim, bivanjskih ali verskim položajem opredeljeno skupino ljudi (obsojene, izmučene, premagane, osamljene, iščoče duše, potrte, obupane, ponižane, oropane, mučene, neminljive in verne). Tako je na primer v prvi pesmi, naslovljeni Obsodba, oznaka Jezusa: »Mir obsojenih!«.

Tudi Vukove pesmi niso namenjene nazornemu poročanju o posameznih križevpotnih motivih, saj so neposredno omenjeni in čustveno delujoči le nekateri motivi, ki postanejo osnova za zaključno poanto ali že pred tem izrečeno versko

sporočilo. Tako je npr. omenjeno Jezusovo srečanje z materjo (IV. postaja): »Srečal je lastno mater: / ves v ranah, ves bled, ves krvav«, vendar to kratko predstavljeno situacijo Vuk takoj aktualizira v metaforično izrečeno željo po srečanju s Kristusom: »da bi tudi nas na robu močvirja / z laterno nekoč poiskal«. V tem križevem potu je zanimiva tudi oznaka Kristusa, imenovan je upornik – poudarjanje nekonformističnega, izzivalnega vidika Kristusovega življenja je pri Vuku spodbujeno s časom nastanka Križevega pota, tj. čas italijanske fašistične raznarodovalne politike na Primorskem, ki je avtorje silila k prikitemu izražanju politično spornih sporočil.

Pri Vuku so križevpotni motivi navedeni večinoma v pretekliku, v sedanjiku pa tisti, ki se tičejo navidezne udeležbe nagovorjenega vernika pri tem dogajanju, npr. ko pravi: »Zbudi se, romar, vsaj zdaj / ob uri dvanajsti, / da vloviš na robec svoj / tri kaplje svete krvi!« Za druge avtorje je značilno, da posredujejo križevpotno dogajanje pretežno ali celo izključno v sedanjiku, saj želijo dogodke posredovati tako, da se med bralcem in dogajanjem vzpostavi čim večja lirska neposrednost. To seveda pomeni, da avtorji posredovanega dogajanja nimajo za samo zgodovinsko preteklo, ampak za žive in aktualne situacije, ki naj jih bralec neposredno doživlja in o njih, s tem pa tudi o sebi, razmišlja.

Druga možnost za večjo vključenost bralca v dogajanje, ki jo uporabijo nekateri avtorji, je nagovarjanje osrednje osebe posamezne postaje, večinoma Kristusa, a tudi Marije in Veronike (Bergles vse tri). Tretji postopek vključitve bralca pa so tisti sprotni verski komentarji dogajanja, ki opozarjajo, da je Kristusovo ravnanje motivirano z žrtvovanjem za človeštvo, katerega del je tudi bralec. Oblak XI. postajo začenja z verzi: »Grenkobo zna v sladkost nam spremeniti / Zveličar, ki poslušen je Očetu; / ljubezen Njemu in vsemu svetu / izkaže, ko na križ se da pribiti.« Podobno beremo tudi pri Ljubki Šorli, Vidi Taufer in Vuku. Pri Krevsu je bralec kot del verskega občestva nagovorjen v sklepu X. sonetu s pozivom: »Zato slecimo tudi mi / naših grehov cunje stare, / da ne pademo v skušnjave. / Saj če bomo čistih misli, / bomo s tem pri Bogu v čislih / ino smrti rešeni.« Stopnjevanost takega vpisa bralca kot dela nemoralnega kolektiva, katerega odrešitvi je namenjeno Kristusovo trpljenje, je neposredna prisoditev odgovornosti za dejanja, ki povzročajo trpljenje Kristusa, samemu bralcu oziroma skupnosti, ki ji pripada. To srečamo že pri Vuku in tudi Tauferjeva zapiše: »Do smrti mučimo ga v zmoti hudi«, Bergles pa: »Ob uri norega vetra sem te križal«. Šorlijeva sporoča, da ga ni obsodil le Pilat, ampak vsa skupnost. Ta način dosledno izpelje Janežič, ki že prvo postajo začne: »S Pilatom sem te obsodil«, v začetku druge pa zapiše: »V zlobi križ smo ti nadeli«.

Drugi del posamezne postaje v obravnavanih križevih potih prinaša z izjemo križevega pota Milice Šturm, Cirila Berglesa, Daneta Zajca in Mateja Krevsa skle-

pno misel posamezne pesmi, ki je bodisi molilni nagovor (oziroma prošnja ali zahvala) bodisi pobuda verniku za moralni premislek in versko ravnanje, spodbujeno z zgledom Kristusa ali drugih oseb na posamezni postaji križevega pota.

Tako Tauferjeva v zadnjih dveh verzih vseh postaj spodbuja podoživljanje Kristusovega in Marijinega trpljenja oziroma sočutje z njima, a tudi razumevanje Kristusovega trpljenja kot zgleda na človekovi »težki poti križa«. Na materinsko bolečino Marije poleg Vide Taufer opozori tudi Ljubka Šorli in ima Marijin tolažilni zgled za »edino moč naših mater«. Ob tem pa v zaključkih postaj Šorlijeva v imenu (verske) skupnosti izreka tudi različne prošnje: za pomoč, vodstvo in zgled Jezusa na človekovi življenjski poti, za njegovo milostno presojo krivde in za plemenitenje človeka. Pri Berti Golob je zadnji verz prošnja Kristusu, ki jo avtorica v imenu verske skupnosti izreka v vseh postajah kar z istimi besedami: »Pokaži rešitve nam pot.« Prošnja po rešitvi izvira iz zavesti o človekovem grehu, ki je večinoma imenovan kar s to splošno oznako, sicer pa se v tem križevem potu kaže predvsem kot neobčutljivost, brezčutnost, brezbržnost za trpeče in otopela vest. Tudi pri Kosu sta zadnja dva verza prošnja Jezusu, večinoma za tolažbo in pomoč ljudem v stiski ali v »boju proti zlu« (XI. postaja). Sicer pa Kos človekovo stisko in njegove napake opredeljuje večinoma nestereotipno. Tako že v I. postaji prosi za tolažbo vseh, ki jih »zakon, um in strast« krivo sodijo. Zanimivo, a z vidika nastanka križevega pota razumljivo je Kosovo opozorilo na »vrtince zgodovin« v XIV. postaji, kjer prosi, naj Jezusa »verna srca« čakajo tudi v okoliščinah »ruševin« in »temnav«. Gregor Zafošnik v drugem delu sonetov najprej predstavi Jezusovi izkušnji paralelna spoznanja (krščanske) skupnosti, nato pa prosi Jezusa za pomoč pri upoštevanju pravih vrednot (pravice, resnice, dobrote, sočutja) in pri premagovanju življenjskih težav. Zaključki Oblakovih sonetov niso nagovori Bogu oziroma Kristusu, temveč večinoma navedba različnih neprijetnih situacij (lahko bi rekli, prizori človeškega križevega pota), v katerih se znajdejo člani verske skupnosti. To so: greh, obup, težave, neuspešno duhovno iskanje, prazne obljube samemu sebi, brežvoljnost in nemoč, izgubljanje vere in strah. Tem ugotovitvam sledi pobuda vernikom k zgledu za premagovanje težav v krščanstvu. Zaključek pesmi pa prinaša različne teološke oziroma versko psihološke argumente za tako ravnanje, vse do XIII. soneta, v katerem je zapisan argument: »Kdor vanj veruje, ta goré premika«. Krevsovi modernizirani soneti niso kitično členjeni in tudi ne notranje dvodelni, zato razmerje med snovnim delom, obarvanim s sočutjem, in interpretativnim med pesmimi niha. Nekatere pesmi so predvsem sočuten prikaz dogodka, druge (V., VI., VII., IX., XI. postaja) pa pretežno analogija med položajem človeka in Jezusa ter verska spodbuda z vrednotami ljubezni, vere in upanja ter obljubljenim posmrtnim rajskim življenjem.

Tudi Dane Zajc svojega videnja križevpotnega dogajanja ne ločuje od predstavitve značilnih štirinajstih motivov, ki jih prikaže kot pripoved o posamezniku, ki se v trpljenju znajde sam sredi sovražnega sveta. Nikjer ga ne imenuje Jezus ali Kristus, ampak le »Človek božji«, »Sin človekov«, »človek obsojeni«. V proznem razmišljanju *Ecce homo*, objavljenem v knjigi ob *Križevem potu* (2004), Jezusov križev pot razume kot njegovo človeško usodo: »Božja volja je bila taka, da bo do konca ostal 'sin človekov' in da bo šel po poti človeškega rodu.« Upanja, zaupanja in iz tega izvirajoče prošnje po pomoči v teh pesmih ni, saj je pesniško spoznanje brezperspektivno: »Zasmehujejo Ljubezen. / Trgajo na kosme Njegovo Ljubezen. / Pade pod penastim sovraštvom, / kot bo zmeraj padala.« (VII. postaja). Najbolj neposredno Zajc opredeli pomen znamenja križa, in sicer (v XIV. postaji) kot znak za rojstvo, smrt, trpljenje, a tudi veselje in Ljubezen (zapisano z veliko začetnico), opredeljeno kot nedoumljivo, neskončno, nerazumljivo in večno. S tem je ljubezen opredeljena kot absolutna, skrivnostna, razumsko nespoznavna kategorija. Tako predstavi tudi Jezusovo smrt (v XII. postaji): »Odplavi v neskončnost duha vsevednega. / Ga položi v očetovsko naročje, / skrito očem in našemu umu.« Tudi Zajc enako kot večina predstavljenih piscev križevih potov zaključi pesnitev z opozorilom na človekovo nemoralo, ki jo imenuje kar »hudobija«, vendar le z negotovim vprašanjem in ne z zaupljivo prošnjo Jezusu kot pri drugih pesnikih: »Boš izkoreninil hudobijo, / v naše meso zasejano, / Duh božji?«

Tudi Milica Šturm ne ločuje prikaza križevpotnega dogajanja od svojega komentarja, saj oboje združuje vložena izpoved Kristusa, ki trpljenje občuti kot osamljenost v prenašanju bremena, ki mu ga ne more odvzeti niti mati. Občuti ga tudi kot krivico in preizkušnjo ljubezni ob ljudeh, ki ne poznajo usmiljenja. V predsmrtni prošnji izraža željo, da njegovo trpljenje ne bi bilo zaman, ampak bi bistveno etično spremenilo njegove mučitelje, zato tretji dan po smrti prosi očeta: »Naj se vrnem med ljudi / in oznanjam moč Tvoje ljubezni.«

Možnost, da pesmi križevih potov zares nagovorijo bralca, je po eni strani odvisna od avtorjeve interpretacije in komunikacije z znano motiviko, po drugi od estetskosti jezikovnega izraza. Ključna ustvarjalna pobuda za del predstavljenih avtorjev je duhovno iskanje še neodkritih verskih spodbud in spoznanj, izhajajočih iz Kristusove križevpotne zgodbe, za nekatere pesnike pa predvsem izraz čustvenega ozaveščanja verskih resnic in lastnega razmerja do Boga. Pomembno spodbudo za pesnjenje križevega pota poleg njegove verske pomembnosti nedvomno daje tema fizičnega in psihičnega trpljenja, ki je bila nekaterim obravnavanim avtorjem zaradi zgodovinske in / ali osebne usode zelo blizu.